



ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 1(5), p. 169–184.

SUSITARIMŲ DĖL SUTARTINĖS ATSAKOMYBĖS RIBOJIMO TEISINĖ PRIGIMTIS

Rūta Lazauskaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Verslo teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 525
Elektroninis paštas rlauskaite@mruni.eu

Pateikta 2009 m. rugsėjo 15 d., parengta spausdinti 2010 m. sausio 28 d.

Anotacija. Šiame straipsnyje atskleidžiama susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinis vertinimas. Pirmoje straipsnio dalyje kalbama apie atsakomybę ribojančių sutartinių sąlygų atsiradimo prielaidas, pabrėžiama, kad šie susitarimai – ne tik sutarčių laisvės principo išdava, bet taip pat kildinami ir iš civilinės teisės normų dispozityvaus pobūdžio bei subjektinės asmens teisės atsisakyti bet kurios savo teisės įgyvendinimo. Antroji dalis skirta išanalizuoti šių sąlygų santykį su kitomis atsakomybę reglamentuojančiomis sutarčių sąlygomis, pakalbėti apie atsakomybę ribojančių sutartinių sąlygų rūšis. Pabrėžiama, kad taikant praktikoje ir tiesioginius, ir netiesioginius susitarimus pasiekiamas tas pats ekonominis skolininko tikslas – išvengti pareigos atlyginti kreditoriui visą pastarojo patirtą žalą. Trečioje straipsnio dalyje atskleidžiami šių susitarimų sudarymo ypatumai. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad sprendžiant dėl tinkamo atsakomybę ribojančių susitarimų sudarymo būtina konstatuoti suderintą abiejų sutarties šalių valią.

Reikšminiai žodžiai: civilinė teisė, sutarčių laisvės principas, sutartinė atsakomybė, atsakomybės ribojimas, atsakomybės pašalinimas, šalių susitarimas.

Ivadas

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹ (toliau – CK) 6.251 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas vienas pagrindinių civilinės atsakomybės principų – visiško nuostolių atlyginimo principas, reiškiantis, jog pažeidus įstatymų saugomą asmens teisę arba teisėtą interesą jam visiškai turi būti atlyginama padaryta žala. Tačiau šis principas nėra absoliutus. Civilinėje teisėje galiojantis sutarčių laisvės principas suteikia šalims galimybę iš anksto susitarti dėl taikymo civilinės atsakomybės, atsiradusios dėl sutarties nevykdymo arba netinkamo vykdymo. Sutarties šalys gali nuspręsti:

- patvirtinti arba patikslinti įstatymuose nustatytą atsakomybę;
- numatyti griežtesnę atsakomybę (pavyzdžiui, susitarti, kad sutarties šalis atsako ne tik už tyčią arba dėl neatsargumo padarytus sutarties pažeidimus, bet ir už atsitiktinį sutartinių įsipareigojimų nevykdymą);
- atsakomybės atsisakyti (atsisakyti atsakomybės suprantama kaip šalių susitarimas pašalinti atsakomybę visiškai arba ją apriboti).

Užsienio teisinėje literatūroje (ypač bendrosios teisės šalyse) gana plačiai nagrinėjami atsakomybę ribojančių sutartinių sąlygų klausimai, gausi ir teismų praktika. Susitarimų dėl atsakomybės ribojimo klausimus yra analizavę tokie užsienio autoriai: H. Beale, A. Hartkampas, H. Kötzas, M. Fontainas, F. De Ly, F. Grafas von Westphalenas, M. Kammass ir kiti. Tuo tarpu Lietuvoje apie atsakomybę ribojančius susitarimus užsimenama tik CK komentare (6. 211 str., 6.251 str., 6.252 str.). Taip pat paminėtini D. Bublienės straipsniai bei remiantis disertacija išleista monografija, kurioje atsakomybę ribojančios sąlygos nagrinėtos kaip nesąžiningų sąlygų rūšis esant vartojimo teisiniams santykiams. Tačiau šių susitarimų komercinių santykių klausimui Lietuvos teisės doktrinoje dėmesio iš esmės neskiriama. Trūksta ir teismų praktikos atsakomybę ribojančių susitarimų klausimu.

Šio straipsnio *tikslas* – atskleisti susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinę prigimtį, išanalizuoti jų santykį su kitomis atsakomybę reglamentuojančiomis sutarčių sąlygomis bei klasifikaciją, atskleisti šių susitarimų sudarymo ypatumus.

Tyrimo objektas. Susitarimus dėl atsakomybės ribojimo reglamentuojantys Lietuvos Respublikos ir kai kurių užsienio valstybių (Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Šveicarijos, Prancūzijos) teisės aktai, teismų praktika bei teisės doktrina.

Metodai. Rašant straipsnį taikyti sisteminės analizės, lyginamasis, istorinis, loginis, dokumentų analizės ir kiti tyrimo metodai.

1. Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo atsiradimo prielaidos

Ilgą laiką atsakomybę pašalinantys arba ribojantys susitarimai nebuvo kuo nors ypatingi ar išimtiniai. XIX a. į jų taikymą esant sutartiniams santykiams buvo žiūrima

1 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

kaip į teisėtą sutarties šalių derybinės galios panaudojimą². Tačiau XX a. derybinių galių nelygybės koncepcija atskleidė, kad nevaržoma sutarčių laisvė gali sudaryti palankias sąlygas suklestėti nesąžiningumui, ypač ten, kur pardavėjai arba tiekėjai taiko standartinės sutarčių sąlygas, turėdami tikslą pašalinti savo atsakomybę esant santykiams su vartotojais³. Todėl siekiant nustatyti sutarčių laisvės ribas, atsirado naujas Europos sutarčių teisės principas, kurį K. Zweigertas ir H. Kötzas apibūdino kaip „sutarčių teisingumą“⁴. Šis principas atsirado siekiant apsaugoti sutarties šalis (ypač vartotojus) nuo nesąžiningų sutarčių sąlygų, įskaitant ir atsakomybę pašalinančius arba ribojančius susitarimus. Sutarčių teisingumo principas pirmiausia imtas taikyti teismų praktikoje. Kontroliuodami sutarčių turinį teismai rėmėsi keletu bendrųjų privatinės teisės doktrinų⁵. Pirmiausia, „ofertos ir akcepto“ doktrina, kuria remiantis sutarties šalis turėjo įrodyti, jog ginčytinos standartinės sąlygos konkrečiu atveju buvo įtrauktos į sutartį. Kitais atvejais nesąžiningos sąlygos galėjo būti pripažintos negaliojančiomis dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ir kita. Kovoti su nesąžiningomis sąlygomis taip pat buvo pasitelkiamos ir sutarčių aiškinimo taisyklės, pavyzdžiui, neaiški, dviprasmiška sąlyga buvo aiškinama ją pasiūliusios šalies nenaudai (*contra proferentem* taisyklė). Galiausiai, teismai svarstydavo, ar sutarties sąlygos turinys yra suderinamas su valstybėje galiojančia viešąja tvarka, gera morale, bendraisiais sąžiningumo, protingumo, teisingumo principais. Vėliau teismų praktikoje išplėtotus nesąžiningų sutarties sąlygų kontrolės principus į teisės aktus perkėlė ir įstatymų leidėjai.

Pažymėtina, kad sutarčių laisvės principas nebūtų veiksmingas, jei civilinei teisei nebūtų būdingas „dispozityviųjų normų dominavimas“⁶. Dispozityviosios normos taikomos tiek, kiek sutarties šalys nesusitarė kitaip, todėl, šalims įdiegus sutartinį atsakomybės reguliavimą, šia apimtimi įstatyminės atsakomybės nuostatos nėra taikomos. Tačiau „siekiant užtikrinti, kad privačiuose santykiuose būtų laikomasi sąžiningumo, protingumo ir teisingumo reikalavimų, nebūtų pažeidžiama viešoji tvarka“⁷, civilinėje teisėje numatomos ir šios taisyklės išimties, nustatančios sutarčių laisvės principo (taip pat ir atsakomybės ribojimo srities) ribas. Taigi šalys, remdamosi sutarčių laisvės ir civilinės teisės normų dispozityvumo principu, gali susitarti dėl atsakomybės ribojimo tiek, kiek tai neprieštaruja imperatyviosioms įstatymų normoms. Dar vienas susitarimų dėl atsakomybės ribojimo šaltinis – subjektyvioji kreditoriaus teisė atsisakyti bet kurios savo teisės įgyvendinimo, įskaitant ir teisės reikalauti iš skolininko atlyginti šio padarytus nuostolius. Tiesa, ši teisė taip pat galima tik tiek, kiek neprieštaruja imperatyviosioms įstatymų normoms bei nepažeidžia kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų. Pa-

2 Brown, I.; Chandler, A. *Law of Contract*. 5 edition. New York: Oxford University Press, 2007, p. 84.

3 Applebey, G. *Contract law*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 263.

4 Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 278.

5 Beale, H.; Hartkamp, A.; Kotz, H.; Tallen, D. *Cases, Materials and Text on Contract Law*. Oxford: Hart Publishing, 2002, p. 494.

6 Baranauskas, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 38.

7 *Ibid.*

vyzdžiui, asmens atsisakymas reikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo, skolos gražinimo arba atsisakymas priimti palikimą⁸ gali pažeisti šio asmens kreditorių interesus.

2. Atsakomybę pašalinančių arba ribojančių susitarimų teisinė charakteristika

2.1. Atsakomybę pašalinančių arba ribojančių susitarimų samprata ir santykis su kitomis šalių atsakomybę reglamentuojančiomis sutarčių sąlygomis

Prieš pradėdami detaliau nagrinėti atsakomybę šalinančius arba ribojančius susitarimus, pateiksime šių susitarimų sampratą, aptarsime, kuo jie skiriasi nuo kitų su atsakomybe susijusių sutarties sąlygų, diskutuosime apie šių susitarimų rūšis.

Susitarimai (arba į sutartį įtrauktos atitinkamos sąlygos) dėl civilinės atsakomybės netaikymo arba ribojimo nėra naujiena ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje užsienio valstybių: Didžiojoje Britanijoje tokios sąlygos vadinamos *exemption clauses*, Prancūzijoje – *les clauses supprimant la responsabilité*, Vokietijoje – *Freizeichnungsklauseln*. Šiomis sąlygomis paprastai siekiama pašalinti arba apriboti sutartinę atsakomybę, kylančią dėl sutarties, kurioje tos sąlygos numatytos, nevykdymo ar netinkamo vykdymo. Tiesa, kartais dėl sutarties pažeidimo gali atsirasti ir deliktinė atsakomybė, tačiau jos pašalinti arba apriboti sutarties šalys dažniausiai negali, kadangi toks susitarimas būtų nesuderinamas su valstybėje galiojančiomis imperatyviosiomis įstatymų normomis bei viešąja tvarka.

Reikia pažymėti, kad atsakomybę pašalinantys arba ribojantys susitarimai yra išankstiniai, t. y. jais susitariama dėl dar neatsiradusios, ateityje galbūt kilsiančios atsakomybės ribojimo arba netaikymo, kai šalys dar nežino nei nuostolių dydžio, nei to, ar kokia nors žala apskritai bus padaryta. Niekas nedraudžia šalims susitarti dėl jau atsiradusių nuostolių atlyginimo sumažinimo, pavyzdžiui, sudarant taikos sutartį. Visiškai kitoks požiūris yra į išankstinius susitarimus. Siekiant išvengti silpnesnės sutarties šalies išnaudojimo įstatymų leidėjas yra nustatęs keletą draudimų, susijusių su iš anksto atsakomybę šalinančiomis/ribojančiomis sutarčių sąlygomis.

Taigi *atsakomybę pašalinantys arba ribojantys susitarimai* – tai tokie susitarimai, kuriais iš anksto, t. y. iki atsakomybės atsiradimo, susitariama dėl atitinkamos sutarties šalies sutartinės atsakomybės apribojimo ar visiško pašalinimo.

Atsakomybę iš anksto ribojančias arba pašalinančias sutarties sąlygas reikia skirti nuo *force majeure* (nenugalimos jėgos) sąlygų, kadangi pastarosios skirtos pašalinti atsakomybę už sutarties pažeidimus, įvykusius dėl neišvengiamų ir skolininko nekontroliuojamų bei nepašalinamų aplinkybių, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos⁹. Taigi atsakomybę ribojančių/pašalinančių susitarimų atveju kalbame apie nuo šalies valios

8 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. Z., R. Z., R. Z. v. U. G.* (bylos Nr. 3K-3-312/2008 m.).

9 Ambrasienė, D., *et al. Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 198.

priklausančius sutarties pažeidimų atvejus, o *force majeure* sąlygų atveju – apie sutarties nevykdymą, atsiradusį ne dėl kurios nors sutarties šalies kaltės.

Teisinėje literatūroje nurodoma, jog kartais *force majeure* sąlygos gali prilygti atsakomybę ribojančiai sąlygai¹⁰. Pavyzdžiui, daugelyje valstybių žinomi griežtos atsakomybės atvejai, kai skolininkas atsako be kaltės. Todėl kai į sutartį, kurios šaliai paprastai būtų taikoma atsakomybė be kaltės, įtraukiamos *force majeure* sąlygos, ribojančios arba pašalinančios skolininko atsakomybę atsiradus tam tikroms aplinkybėms, tokios sąlygos gali būti traktuojamos kaip atsakomybę ribojantis/pašalinantis susitarimas. Tokiu susitarimu nenugalimos jėgos sąlyga laikytina ir tada, kai iš skolininko nereikalaujama įrodyti tam tikrų *force majeure* aplinkybių požymių (pavyzdžiui, neišvengiamumo, negalėjimo iš anksto numatyti ir kita).

Atsakomybę ribojančios sąlygos skiriasi ir nuo netesybas numatančių sutarčių sąlygų. Jų skirtingumas pirmiausia pasireiškia tuo, kad netesybų, kaip susitartų minimalių nuostolių, sutarties šaliai nereikia įrodinėti, užtenka įrodyti patį sutarties pažeidimo faktą (tačiau jei nuostoliai viršija netesybas, juos teks įrodinėti bendra tvarka). Tuo tarpu atsakomybę ribojančio susitarimo atveju kreditoriui reikia įrodyti ir skolininko neteisėtus veiksmus, ir priežastinį ryšį, ir atsiradusius nuostolius bei jų dydį, bent iki tos susitarime nurodytos sumos. Be to, atsakomybę ribojančios sutarties sąlygos teismas modifikuoti negali (skirtingai nuo netesybų, kurias teismas, atsižvelgdamas į tam tikras aplinkybes, turi teisę sumažinti). Tai reiškia, kad teismas gali tik pripažinti tokį susitarimą negaliojančiu ir tokiu atveju šalis negalės remtis jos atsakomybę ribojančia sąlyga, vadinasi, kitai šaliai pareikalavus ji turės atlyginti visus kontrahento nuostolius¹¹.

Taigi galima teigti, kad netesybos nustatomos kreditoriaus, o atsakomybę ribojančios sąlygos – skolininko naudai. Vis dėlto reikia pažymėti, kad viena netesybų rūšis (būtent išimtinės netesybos) gali būti laikoma susitarimu dėl atsakomybės ribojimo.

Panašus rezultatas kaip ir atsakomybę ribojančiais/pašalinančiais susitarimais gali būti pasiekiamas naudojant atsakomybės naštos perkėlimo sąlygas (angl. *contractual indemnity clauses*) arba sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartis, kuriomis atsakomybė už tretiesiems asmenims padarytą žalą perkeliama kontrahentui. Pavyzdžiui, vykdytojas su užsakovu sudarydamas sutartį numato, jog iš jos kylančius sutartinius įsipareigojimus vykdys kartu su subvykdytoju. Neturėdamas galimybės į šią sutartį įtraukti atsakomybę ribojančios sąlygos vykdytojas su subvykdytoju gali susitarti, kad tik pastarasis bus atsakingas už visus sutarties pažeidimus ir turės atlyginti užsakovo patirtą žalą¹². Vis dėlto atsakomybės perkėlimo sąlygos gali būti laikomos tik skolininko atsakomybę ribojančiomis, kadangi jos reguliuoja tik bendraskolių tarpusavio santykius, tuo tarpu jokių kreditoriaus teisių jos nepakeičia ir neatima.

Atsakomybės ribojimo susitarimus reikia skirti ir nuo atleidimo, t. y. sutarties tarp kreditoriaus bei skolininko, kuria kreditorius atsisako savo reikalavimo. Atleidimo nuo

10 Fontain, M.; De Ly, F. *Drafting International Contracts: Analysis of Contract Clauses*. New York: Transnational Publishers, Inc., 2006, p. 356.

11 UNIDROIT principles. Official comments [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-06-30]. <<http://www.unilex.info/dy-nasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>>.

12 Fontain, M.; De Ly, F., *supra* note 10, p. 356.

atsakomybės susitarimu kreditorius atsisako jau atsiradusios ir teisėtai jam priklausančios teisės reikalauti, jog skolininkas atlygintų dėl jo neteisėtų veiksmų atsiradusius nuostolius. Tuo tarpu ribojant atsakomybę būtent ir užkertamas kelias šiai reikalavimo teisei atsirasti. Šiuos du susitarimus galima atriboti ne tik atsižvelgiant į teisinės pasekmes, bet ir į laiko momentą. Iki tol, kol kreditorius sužino apie jam priklausančią reikalavimo teisę, galioja atsakomybės ribojimo susitarimas, o sužinojus – atleidimo nuo atsakomybės susitarimas.

2.2. Atsakomybę pašalinančių arba ribojančių susitarimų rūšys

Ir užsienio teisinėje literatūroje¹³, ir teismų praktikoje¹⁴ išankstiniai susitarimai arba sutarčių sąlygos dėl atsakomybės skirstomos į dvi pagrindines rūšis:

1. Atsakomybę pašalinančios sąlygos (angl. *exclusion clauses*, pranc. *les clauses de non-responsabilité*, vok. *Haftungsausschlussklauseln*) – tai tokios sąlygos, kurios visiškai pašalina atitinkamos sutarties šalies atsakomybę. Pavyzdžiui, „*parkavimo paslaugos teikėjas neatsako už automobilio ar jame esančių daiktų vagystę ar bet kokią kitą automobiliui padarytą žalą.*“

2. Atsakomybę ribojančios sąlygos (angl. *limitation clause*, pranc. *les clauses limitatives de responsabilité*, vok. *Haftungsbeschränkungsklauseln* arba *Haftungsbegrenzungsklauseln*) – sąlygos, kurios sutarties šalies atsakomybės visiškai nepašalina, o tik apriboja ją tam tikru dydžiu. Pavyzdžiui, „*Šalis, nevykdžiusi ar netinkamai vykdžiusi Sutarties sąlygas, atsako tik už kitai Sutarties Šaliai padarytus tiesioginius nuostolius.*“

Atsakomybę šalinančios sąlygos yra gerokai retesnės nei atsakomybę ribojančios, kadangi pastarosios yra šalių lengviau priimamos derantis dėl sutarties sudarymo ir jų galiojimas paprastai rečiau ginčijamas nei atsakomybę visiškai pašalinančių sąlygų. Atitinkamai ir teismai į ribojančias sąlygas žiūri palankiau bei sprendami klausimą, ar tarp šalių sudarytas atsakomybę šalinantis arba ribojantis susitarimas, sprendžia pastarojo naudai. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje teismai yra mažiau priešiški atsakomybę ribojančioms sąlygoms, nes sutarties šalys yra labiau linkusios susitarti dėl savo atsakomybės ribojimo, nei pašalinti atsakomybę apskritai, be to, ribojantys susitarimai atlieka teisėtą vaidmenį paskirstant tarp šalių riziką (bylos *Ailsa Craig Fishing Co Ltd v. Malvern Fishing Co Ltd (1983)*, *George Mitchell v. Finney Lock Seed*)¹⁵.

Vis dėlto taip atskirti atsakomybę ribojančias ir pašalinančias sąlygas praktiškai ne visuomet prasminga, kadangi tam tikrais atvejais ribojantys susitarimai savo esme gali būti panašesni į atsakomybę šalinančius susitarimus, pavyzdžiui, kai atsakomybė už padarytą žalą ribojama iki itin mažos sumos (pavyzdžiui, 1 Lt).

Atsižvelgiant į tai, ar susitarime aiškiai išdėstomas sutarties šalies siekis apriboti atsakomybę už galimai atsirasiančius nuostolius, ar toks ketinimas nėra aiškiai išreikštas, tačiau susitarimu suvaržomas kitų sutarties sąlygų veikimas, dėl to skolininko atsako-

13 Fontain, M.; De Ly, F., *supra* note 10, p. 354.

14 Beale, H.; Hartkamp, A.; Kotz, H.; Tallen, D., *supra* note 5, p. 506.

15 Chen-Wishart, M. *Contract Law*. 2 edition. New York: Oxford University Press, 2008, p. 432.

mybė faktiškai tampa ribota (vadinamasis netiesioginis¹⁶ arba procedūrinis¹⁷ atsakomybės ribojimas), atsakomybę ribojančios sąlygos gali būti skirstomos į grupes:

1. *Susitarimai, netiesiogiai ribojantys atsakomybę.* Dar vadinami susitarimais dėl sutarties sąlygų ribojimo¹⁸. Jų tikslas – suvaržyti veikimą tų sąlygų, kuriomis remiantis gali atsirasti atsakomybė. Prie tokių susitarimų priskirtini:

1.1. Sutartinių įsipareigojimų pašalinimas arba apimties apribojimas. Šiuo atveju siekiant apriboti atsakomybę iš anksto nustatomos prisiimtų įsipareigojimų ribos, tikslinama įsipareigojimų apimtis nurodant, kokius konkrečiai veiksmus sutarties šalis įsipareigoja atlikti, o nuo kokios pareigos (atlikti tam tikrą veiksmą ar elgtis tam tikru būdu) ji yra atleidžiama, už kokius sutarties pažeidimus neatsako. Pavyzdžiui: „*Konsultantas už žodines konsultacijas ir paaiškinimus neatsako, jei vėliau jie nebuvo patvirtinti raštu.*“

Sutartinių įsipareigojimų ribų nustatymo pavyzdys gali būti ir šalies įsipareigojimas vykdyti sutartį pagal tam tikrus profesinius standartus, verslo praktiką arba papročius („*Atlikdamas auditą Vykdytojas naudosis visais reikiamais įgūdžiais, bus atidus ir uolus bei vykdys savo įsipareigojimus pagal taikytinus profesinius standartus.*“) Tačiau tokia sąlyga susitarimu dėl atsakomybės ribojimo bus laikoma tik tuomet, jei profesinėse taisyklėse numatyti mažesni reikalavimai (pavyzdžiui, dėl atlikto darbo kokybės) nei bendrieji teisės principai¹⁹.

Kitas atsakomybės ribojimo būdas remiasi prievolių skirstymu atsižvelgiant į skolininko pareigos pobūdį, t. y. šiuo atveju atsakomybė gali būti apribojama prievole pasiekti tam tikrą rezultatą modifikuojant į prievolę užtikrinti tam tikrą apdairumo, uolumo, atidumo bei rūpestingumo laipsnį. Pavyzdžiui, vežėjo prievolė pagal vežimo sutartį nugabenti krovinius į paskirties vietą pakeičiama įsipareigojimu, laikantis apdairumo, atidumo bei rūpestingumo standartų, dėti maksimalias pastangas tiems kroviniams nugabenti.

Taigi šiuo atveju atsakomybei atsirasti užkertamas kelias, kadangi nesant atitinkamo prisiimto įsipareigojimo nebus ir sutartinės pareigos pažeidimo.

1.2. Plačios diskrecijos teisės vykdant sutartį suteikimas. Šiuo atveju vienai iš šalių suteikiama teisė vienašališkai ir nenustatant jokios atsakomybės savo nuožiūra spręsti dėl sutartinių įsipareigojimų vykdymo būdų. Pavyzdžiui, turizmo paslaugų teikimo sutartyje nustatoma sąlyga, leidžianti kelionės organizatoriui sutartyje nurodytą viešbutį pakeisti kitu, netgi esančiu kitoje vietovėje²⁰.

1.3. Įrodinėjimo pareigos perkėlimas. Taikant atsakomybę priskirti vienai arba kitai šaliai įrodinėjimo pareigą yra gana svarbu. Paprastai kreditoriui reikia įrodinėti skolininko neteisėtus veiksmus, žalą ir priežastinį ryšį, o skolininko kaltė yra preziumuojama, t. y. skolininkas turi įrodinėti, kad žala atsirado ne dėl jo kaltės. Sutartyje numačius

16 Gauch, P.; Schlupe, W. R.; Schmid, J.; Emmenegger, S. *Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil*. 9. Auflage. Basel: Schulthess Juristische Medien AG, 2008, p. 182.

17 Martinius, P., et al. *M & A – Protecting the Purchaser*. The Hague: Kluwer Law International, 2005, p. 19.

18 Fontain, M.; De Ly, F., *supra* note 10, p. 360.

19 *Ibid.*, p. 361.

20 Beale, H. G.; Bishop, W.; Furmston, M. P. *Contract Cases & Materials*. 5 Edition. New York: Oxford University Press., 2008, p. 1009.

atitinkamą sąlygą skolininkas išlaisvinamas nuo šios pareigos. Tačiau jei kreditorius įrodo, jog dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo yra kaltas skolininkas, pastarasis turi atlyginti atsiradusius nuostolius. Pažymėtina, kad Lietuvoje perkelti įrodinėjimo pareigą draudžiama esant santykiams su vartotojais (CK 6.188 str. 2 d. 18 p.). Šis netiesioginis atsakomybės apribojimo būdas ypatingas tuo, kad jis nepašalina pačios atsakomybės arba nekeičia jos apimties, o tik apsunkina kreditoriui įgyvendinti jo reikalavimo teisę (analogišką poveikį turi ir kiti toliau išvardyti atsakomybės ribojimo metodai).

1.4. Pretenzijos (ieškinio) pateikimo terminų sutrumpinimas (angl. *time bar clauses*). Potencialūs skolininkai, norėdami anksčiau, nei numatyta įstatyme, atsikratyti pareiga atlyginti nuostolius, į sutartis, ypač komercines, dažnai siekia įtraukti sąlygas, numatančias terminą, per kurį potencialūs kreditorius gali pateikti pretenziją arba ieškinį dėl netinkamo sutartinių įsipareigojimų vykdymo. Lietuvoje pakeisti ieškinio senaties terminus ir jų skaičiavimo tvarką draudžiama (CK 1.125 str. 12 d.). Tuo tarpu pretenzijos pateikimo terminus sutarties šalys gali nusistatyti savarankiškai, kiek tai neprieštaruoja imperatyvioms įstatymų normoms, pavyzdžiui: „*Klientas įsipareigoja, turint pretenzijų dėl siuntos sugadinimo, praradimo ar pan., pateikti Kurjeriui raštu pretenziją ne vėliau kaip per 7 (septynias) darbo dienas nuo siuntos gavimo dienos. Jei per nurodytą laiką pretenzija nėra pateikiama, laikoma, kad Kliento užsakymas buvo įvykdytas iki galo ir kokybiškai.*“

Terminą pretenzijai arba ieškiniui pateikti nustatanti sutarties sąlyga iš esmės laikytina atsakomybę ribojančia, o ne ją pašalinančia apskritai, kadangi ji visiškai neatima iš kreditoriaus teisės reikšti pretenzijas dėl sutarties vykdymo, o tik apriboja jos terminą²¹. Tačiau tam tikrais atvejais ir šios sąlygos gali turėti analogišką poveikį kaip ir atsakomybę pašalinančios, pavyzdžiui, kai šalys susitaria dėl tokių trumpų terminų, jog įgyvendinti kreditoriaus reikalavimo teisę tampa praktiškai neįmanoma²².

1.5. Ypač svarbių reikalavimų pretenzijai (ieškiniui) pareikšti nustatymas. Kaip kliūtis atsakomybei atsirasti gali būti nustatomi įvairūs formalūs reikalavimai pretenzijai, pavyzdžiui, gali būti nurodoma, jog pretenzija turi būti pareikšta tik raštu, reikalaujama pridėti atitinkamas aplinkybes pagrindžiančius dokumentus, nustatoma, jog prekė turi būti gražinama tik su originalia pakuote ir/ar priedais, už prekės gražinimą (siuntimą pardavėjui) turi sumokėti pirkėjas ir kita.

1.6. Prie netiesioginių susitarimų galima priskirti ir sąlygas dėl sutarčiai taikytinos teisės arba ginčų teisingumo pasirinkimo, kai pasirenkama sutartyje numatytoms atsakomybę ribojančioms/šalinančioms sąlygoms „draugiškesnė“ teisė (pavyzdžiui, šalys susitaria, jog sutarčiai bus taikoma tokios valstybės (Belgijos, Meksikos²³) teisė, kuri nedraudžia susitarimų dėl atsakomybės ribojimo esant dideliame neatsargumui). Tačiau tokios sutarties sąlygos gali būti negaliojančios pagal tarptautinės privatinės teisės nuostatas.

21 Lewinson, K. *The Interpretation of Contracts*. London: Sweet & Maxwell, 2007, p. 483.

22 Le Tourneau, Ph. *La responsabilité civile*. Paris: Dalloz, 1976, p. 113.

23 Fontain, M.; De Ly, F., *supra* note 10, p. 385.

2. *Susitarimai, tiesiogiai ribojantys atsakomybę.* Dar vadinami susitarimais dėl kilusių pasekmių ribojimo²⁴. Jais siekiama nustatyti, kada skolininkas turi atlyginti kitai sutarties šaliai atsiradusius nuostolius ir koks to atlygio dydis. Šiuo atveju taip pat galimi įvairių rūšių ribojimai:

2.1. Maksimalaus atlygintinų nuostolių dydžio nustatymas. Gana dažnai numatomos mokėtinos sumos lubos, t. y. skolininkas privalo atlyginti tik tuos nuostolius, kurie neviršija sutarties šalių nustatytos sumos. Sutarties šalys gali susitarti ir dėl tiksliais skaičiais išreikštos bei įvairiais nuo sutarties pobūdžio priklausančiais būdais apskaičiuojamos sumos (prekių, darbų vertės, sutarties kainos ir kita). Pavyzdžiui:

- „*Vykdytojas atsako už dėl jo kaltės Užsakovui atsiradusius nuostolius, neviršijančius 90 000 Lt*“;
- „*Kurjeris atsako už Klientui padarytą žalą dėl Kurjerio kaltės, pagal nustatyta tvarka pateiktą pretenziją taip:*
 - už praradimą ar trūkumą – prarastų ar trūkstamų prekių, daiktų vertę;
 - už sužalojimą – tokia suma, kokia sumažėjo siuntoje esančių prekių, daiktų vertė.“

2.2. Minimalios atlygintinos nuostolių sumos nustatymas. Šiuo atveju nustatomos ne mokėtinos sumos lubos, o tam tikras slenkstis, t. y. jei atsiradę nuostoliai nesiekia atitinkamos sutartos sumos, kreditorius neturi teisės reikalauti iš kontrahento atlyginti nuostolius. Pavyzdžiui: „*Bendrovė X nėra įpareigota atlyginti žalos, jei visa bendrai (dėl kelių atvejų) reikalaujama suma nesudaro 100 Lt, o kiekvienu atskiru atveju neviršijama 10 Lt suma.*“

Taip siekiama išvengti bereikalingo bylinėjimosi dėl mažareikšmių sutarties pažeidimų ir nedideles sumas sudarančių nuostolių atlyginimo.

2.3. Susitarimas tik dėl tiesioginių nuostolių atlyginimo. Be žalos, tiesiogiai atsiradusios dėl netinkamo sutarties vykdymo (pavyzdžiui, parduotų prekių arba atliktų darbų trūkumai), dažnai kyla ir netiesioginių nuostolių (pavyzdžiui, taksi įmonės negautos pajamos dėl variklio defekto sugedus taksi automobiliui). Netiesioginiai nuostoliai, jų pobūdis ir dydis, neretai yra sunkiai numatomi, todėl sutarties šalys įtvirtindamos sutartyse atitinkamas sąlygas dažnai stengiasi išvengti atlyginti šiuos nuostolius. Susitarime gali būti aiškiai nurodoma, jog atlyginama tik tiesioginiai nuostoliai („*Bankas atsako tik už Kliento tiesioginius nuostolius, patirtus dėl turto investavimo, ...*“). Kitais atvejais gali būti nurodoma, už kokius nuostolius sutarties šalis neatsako. Toks susitarimas gali būti suformuluojamas abstrakčiai („*Nė viena iš šalių jokių atveju nėra atsakinga už kitai šaliai atsiradusius specifinius, atsitiktinius, aplinkybių sąlygojamus ar netiesioginius nuostolius, kad ir kokios priežastys būtų juos sukėlusios.*“) arba sudaromas pavyzdinis sąrašas atvejų, priskirtinų netiesioginiams nuostoliams („*Šalys neatsako už netiesioginius nuostolius (neįvykę sandoriai su trečiaja šalimi, gamybos nuostoliai, negautas pelnas ir t. t.)*“).

2.4. Ribojimas teisės reikalauti pakeisti, pataisyti prekę, sumažinti arba grąžinti sumokėtą kainą ir kita. Priklausomai nuo atitinkamoje valstybėje įtvirtinto reguliavimo

24 Fontain, M.; De Ly, F., *supra* note 10, p. 369.

pirkėjas paprastai turi galimybę pasirinkti vieną iš kelių pažeistų teisių gynimo būdų. Pavyzdžiui, Prancūzijos CK 1644 straipsnyje²⁵ pirkėjui numatyta teisė pasirinkti, arba nutraukti sutartį bei reikalauti grąžinti sumokėtą sumą, ar reikalauti sumažinti prekės kainą. Lietuvos CK 6.334 straipsnyje papildomai numatyta pirkėjo teisė reikalauti pakeisti nekokybišką daiktą į kitą arba per protingą terminą pašalinti daikto trūkumus. Tačiau pardavėjas, jeigu imperatyviomis įstatymų nuostatomis nėra draudžiama, sutartimi gali apriboti pirkėjo galimybes pasinaudoti šiomis teisėmis. Jis gali numatyti, jog pirkėjas įsigijęs nekokybišką daiktą gali reikalauti tik pakeisti daiktą ar grąžinti sumokėtą už jį sumą, arba nustatyti, jog pirmiausia pirkėjas gali reikalauti pataisyti nekokybišką daiktą ir, tik pardavėjui nesugebėjus to padaryti, pirkėjui suteikiama teisė reikalauti grąžinti sumokėtą už jį sumą. („*Remiantis Pirkėjo užsakymu Pardavėjo pateiktos prekės ir medžiagos prieš jas naudojant turi būti Pirkėjo apžiūrėtos; Pardavėjo atsakomybė už šių prekių ir medžiagų trūkumus apsiriboją jų pakeitimu ar už jas sumokėtos kainos grąžinimu.*“)

2.5. Išimtinių netesybų nustatymas. Sutarties šalys susitaria, jog už prievolės neįvykdymą arba netinkamą įvykdymą iš skolininko galima išieškoti tik netesybas (baudą ar delspinigius), tačiau negalima išieškoti jokių kitokių lėšų nuostoliams atlyginti. Šiuo atveju laikoma, kad netesybos yra iš anksto nustatyta galimų nuostolių maksimali suma. Taigi išimtinių netesybų nustatymas laikytinas atsakomybę ribojančiu susitarimu tik ta prasme, kad jis apsaugo skolininką nuo netesybų sumą viršijančių nuostolių atlyginimo.

Pažymėtina, kad nepaisant skirtingų teisinių metodų ir tiesiogiai, ir netiesiogiai atsakomybę ribojantys susitarimai iš tikrųjų turi vienodą praktinį poveikį, t. y. galiausiai pasiekiamas tas pat ekonominis skolininko tikslas – esant tam tikroms aplinkybėms išvengti pareigos atlyginti kreditoriaus patirtą žalą.

3. Susitarimo dėl atsakomybės ribojimo sudarymas

3.1. Susitarimo dėl atsakomybės ribojimo forma

Lietuvos civilinėje teisėje vyrauja sutarties formos laisvės principas, reiškiantis, jog sutarties šalys gali savarankiškai nuspręsti, „kokia forma sudaryti sutartį, išskyrus atvejus, kai tam tikrą sutarties formą nustato imperatyviosios teisės normos“²⁶. Taigi atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisėje nėra jokios normos arba principo, nurodančio, kokia forma turi būti sudaromi išankstiniai susitarimai dėl atsakomybės pašalinimo ar ribojimo, sutarties šalys vadovaudamosi sutarčių sudarymo laisvės bei šalių valios autonomijos principais gali sudaryti tokius susitarimus ir žodžiu, ir raštu. Atsakomybę ribojančiai sąlygai taikomi tokie patys formos reikalavimai kaip ir visai sutarčiai. Be

25 Code civil [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-06-30]. <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20090630>>.

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Reklamos laikraštis“ v. UAB „Vilniaus skelbimai“, UAB „Norekso valdos“ (bylos Nr. 3K-3-6/2008 m.).

to, analogiškos formos reikalavimai taikomi ir vėlesniems sutarties pakeitimams bei papildymams, taip pat ir vėlesniam susitarimui dėl atsakomybės ribojimo, keičiančiam ankstesnės sutarties nuostatas.

Pažymėtina, kad sutarties sąlygos dėl atsakomybės gali būti ir abiejų šalių individualiai suderėtos bei pasirašytos, ir vienos iš šalių pasiūlytos kaip standartinės sąlygos (prisijungimo sutartis). Nėra būtina, jog išankstinis susitarimas dėl atsakomybės ribojimo būtų pagrindinėje sutartyje (pavyzdžiui, pirkimo-pardavimo, rangos ir kitose), t. y. tame pačiame dokumente. Užtenka, jog pagrindinėje sutartyje būtų aiški nuoroda į kitą dokumentą, kuriame ir yra išdėstytos atsakomybę ribojančios sąlygos. Pavyzdžiui, sudarant keleivių vežimo sutartį, kad ji sudaryta paprastai įrodo traukinio, autobuso arba lėktuvo bilietas, o atitinkamos sutarties sąlygos, taip pat ir dėl atsakomybės ribojimo, būna išdėstytos klientų aptarnavimo ar keleivių bei bagažo vežimo taisyklėse, išdėstytose kitoje bilieto pusėje. Be to, dėl atsakomybės ribojimo galima susitarti ir atskiru susitarimu²⁷.

3.2. Susitarimo dėl atsakomybės ribojimo sudarymo būdai

Jau iš paties susitarimo dėl atsakomybės ribojimo apibrėžimo matyti, kad dėl šių sąlygų įtraukimo į sutartį savo valią turi pareikšti abi sutarties šalys. Atsakomybę ribojantis susitarimai nustatomi praktiškai atsižvelgiant vien tik į skolininko interesus ir dažniausiai yra siūlomi būtent jo iniciatyva, todėl vien potencialaus skolininko pareiškimo apie ketinimą apriboti savo atsakomybę neužtenka, o yra būtinas ir potencialaus kreditoriaus sutikimas. Be to, atsakomybę ribojanti sąlyga negali būti skolininko primetama, t. y. kreditorius turi turėti galimybę apsispręsti, ar sutikti su tokia sąlyga, ar ne. Taigi riboti arba pašalinti atsakomybę galima tik esant abipusiam šalių susitarimui, galiojančiam tik sutarties šalims. Tiesa, galima viena išimtis, kai susitariama trečiojo asmens naudai (pavyzdžiui, pardavėjas ir pirkėjas gali savo susitarimu apriboti arba pašalinti prekių gamintojo atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produkcijos)²⁸.

Praktikoje dažnai kyla klausimas, ar atsakomybę ribojanti sąlyga yra tinkamai įtraukta į sutartį ir skolininkas visuomet gali ja pasinaudoti. Teisinėje literatūroje²⁹ skiriami trys būdai, kai atsakomybę ribojanti sąlyga gali tapti sutarties dalimi:

1. Sutarties, kurioje numatyta atsakomybę ribojanti sąlyga, pasirašymas. Tai reiškia, kad jei atitinkamas dokumentas pasirašomas sutarties sudarymo metu, jo turinys tampa sutarties dalimi, nepaisant to, ar šiame dokumente išdėstytos sąlygos kitos šalies buvo perskaitytos bei tinkamai suprastos. Priešingu atveju, „bet koks šio principo su-

27 Jauernig, O., et al. *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. 10 Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2003, p. 256.

28 Anhalt, P. *Produzenthaftung: Rechtsgrundlagen, Haftungsrisiken, Absicherungsmöglichkeiten*. Kissing: Weka-Verlag, 1978, p. 179.

29 Pavyzdžiui, Koffman, L.; Macdonald, E. *The Law of Contract*. 6 edition. New York: Oxford University Press: 2007, p. 166–185; Graf von Westphalen, F. *Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke*. Heidelberg: Verlagsgesellschaft Recht und Wirtschaft, 1995, p. 95–133.

menkinimas gali sukelti chaosą kasdieniniuose verslo santykiuose³⁰. Anglijos teismų praktikoje nurodoma, jog išimties nesudaro net tos situacijos, kai sutartį pasirašiusi šalis nemokėjo tos kalbos, kuria sutartis buvo sudaryta, arba apskritai buvo neraštinga, išskyrus atvejus, kai kita sutarties šalis apie šias aplinkybes žinojo³¹. Tiesa, net ir pasirašius sutartį atsakomybę ribojanti sąlyga gali būti pripažinta negaliojančia remiantis bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, pavyzdžiui, dėl esminio suklydimo³², apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ir kita. Be to, kartais yra pripažįstama, jog esant tam tikroms ypatingoms aplinkybėms net ir parašo gali nepakakti tam, kad ypač neįprasta arba vienašališka sutarties sąlyga būtų įtraukta į sutartį, nebent sutarties šalis ėmėsi priemonių atkreipti kitos šalies dėmesį į tokios sąlygos sutartyje buvimą ir ji aiškiai išreiškė valią įsipareigoti tokiomis sąlygomis³³.

2. Aiškus, tinkamas įspėjimas apie potencialaus skolininko atsakomybės ribojimą. Potencialaus skolininko pareiškimas apie ketinimą apriboti savo atsakomybę turi būti aiškus, kadangi vėliau kilus ginčui visi neaiškumai bus aiškinami jo (kaip pasiūliusio tokią sutarties sąlygą) nenaudai³⁴. Tam, kad pranešimas apie atsakomybės ribojimą arba pašalinimą būtų laikomas tinkamu, jis turi atitikti tam tikras sąlygas, t. y. jis turi būti pateiktas tinkamu laiku, tinkama forma ir būdu. Sutarties šalis bus tinkamai (laiku) įspėta apie atsakomybę ribojančią sąlygą, jei atitinkami veiksmai atkreipti jos dėmesį į šias sąlygas bus atlikti prieš sudarant sutartį arba jos sudarymo metu³⁵, t. y. tada, kai ji dar gali nuspręsti, ar sudaryti sutartį esamomis sąlygomis, pasiderėti dėl jų su kita šalimi, ar atsisakyti sudaryti sutartį. Todėl vėliau (jau po sutarties sudarymo) šias sąlygas išdėsčius potencialiam kreditoriui pateikiamose sąskaitose, važtaraščiuose, kvituose arba kituose panašiuose dokumentuose iš esmės neturi reikšmės ir nelaikoma susitarimu dėl atsakomybės ribojimo³⁶.

Kalbant apie tinkamą įspėjimo formą literatūroje pabrėžiama, jog atsakomybę ribojanti sąlyga nebus įtraukta į sutartį, jei ji nebus išdėstyta sutartinio pobūdžio dokumente, pavyzdžiui, išduotame kvite, patvirtinančiame mokėjimą³⁷. Dokumentas bus laikomas sutartiniu, jei jį gavęs asmuo žinojo, kad jis susijęs su sutartiniais įsipareigojimais arba buvo pateiktas šaliai tokiomis aplinkybėmis, kurios bet kuriam protingam žmogui leistų suprasti, jog jame yra tam tikrų sutartinių sąlygų. Kitas būdas įtraukti sąlygą į sutartį – aiškiai matoma iškaba, kurioje išdėstytas tikslus atsakomybę ribojančios sąlygos tekstas³⁸ arba aiški nuoroda į dokumentą, kuriame su tokiu tekstu galima susipažinti

30 Elliott, C.; Quinn, F. *Contract Law*. 6 edition. Harlow: Pearson Education Limited, 2007, p. 136.

31 Treitel, G. H. *The Law of Contract*. 11 edition. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 217–219.

32 Stone, R. *The Modern Law of Contract*. 6 edition. London: Cavendish Publishing, 2005, p. 223.

33 Treitel, G. H., *supra* note 31, p. 217.

34 Schellhammer, K. *Schuldrecht nach Anspruchsgrundlagen samt BGB Allgemeiner Teil*. 7. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2008, p. 828.

35 Elliott, C.; Quinn, F., *supra* note 30, p. 137.

36 Kamm, M. *Freizeichnungsklauseln im deutschen und im schweizerischem Recht*. Bergisch Gladbach: Verlag Josef Eul, 1985, p. 58.

37 Treitel, G. H., *op. cit.*, p. 217.

38 Kamm, M., *op. cit.*, p. 51.

(pavyzdžiui, skelbimas prieš įvažiavimą į mašinų stovėjimo aikštelę arba iškaba virš prekystalio drabužių valykloje).

Sutarties šalis, siekianti pasinaudoti jos atsakomybę ribojančia sąlyga, turi ne tik įrodyti, jog įspėjo kitą šalį apie tokios sąlygos buvimą, bet ir ėmėsi tinkamų priemonių šiam tikslui pasiekti. Jei įspėjimas buvo išdėstytas sutartiniame dokumente, paprastai pakanka, jog sąlyga arba nuoroda į ją būtų pateikta dokumento pradžioje. Tačiau sąlyga neturėtų būti laikoma sutarties dalimi, jei užrašas ant dokumento būtų neišskaitomas dėl skolininko uždėto spaudo³⁹ arba atsakomybę šalinanti sąlyga būtų užgožta potencialaus skolininko reklaminio teksto⁴⁰. Be to, potencialiam kreditoriui pateikiamas susitarimo dėl atsakomybės ribojimo tekstas turi būti jam visiškai suprantamas ir įskaitomas (vartojami aiškūs terminai, nesudėtingos formuluotės). Sprendžiant, koks tekstas yra suprantamas, reikia, kad jį supratų bet koks protingas žmogaus (nebūtinai tam tikros srities profesionalas). Tiesa, nereikalaujama, kad šalis žinotų apie sutarties sąlygų turinį, t. y. būtų jas perskaičiusi ir supratusi jų turinį, pakanka sudaryti galimybę susipažinti su sąlygomis⁴¹.

Pažymėtina, kad kuo neįprastesnė ir labiau netikėta (siurprizinė) sutarties sąlyga, tuo didesni reikalavimai keliami šaliam, siekiančiam inkorporuoti ją į sutartį, t. y. ji turi padaryti tokią sąlygą aiškiai matomą arba imtis kitų priemonių, kad į ją atkreiptų kitos šalies dėmesį. Byloje *Spurling Ltd v. Bradshaw* (1956) teisėjas lordas A. T. Denningas pabrėžė, jog kai kurios sutarčių sąlygos, kurias jam savo praktikoje teko matyti, turėtų būti išspausdintos raudonu rašalu dokumento pradžioje ir pažymėtos įspėjamoju ženklu, tik tokiu atveju būtų galima laikyti, kad jos buvo inkorporuotos į sutartį⁴².

3. Tam tikrais atvejais atsakomybę ribojančios/pašalinančios sąlygos gali būti pripažintos saistančiomis atsižvelgiant į ankstesnę tarp šalių susiklosčiusią praktiką. Tam, kad tokią sąlygą būtų galima laikyti sutarties dalimi, turi būti konstatuoti tarp šalių susiklostę nuolatiniai bendradarbiavimo santykiai, o ne sudaryti vienetiniai ilgalaikiai sandoriai. Nuolatinė komercinė praktika taip pat nelaikytini ir tokie atvejai, kai iki tol tarp šalių sandoriai buvo sudaromi atsitiktinai arba gana trumpą laiką⁴³. Jei sąlyga yra įprasta esant tam tikrai verslo praktikai ir šalių derybos dėl sutarties sąlygų buvo lygiavertės, paprastai keliami mažesni reikalavimai tam, kad sąlyga būtų laikoma įpareigojančia, remiantis ankstesne šalių praktika. Kitais atvejais šaliam, siekiančiam pasiremti jos atsakomybę ribojančia sąlyga, tenka pareiga įrodinėti, jog ji tinkamai atkreipė kontrahento dėmesį į šią sąlygą ir jis sutiko sudaryti tokį susitarimą.

Pažymėtina, kad anksčiau nurodytos taisyklės, skirtos išsiaiškinti, ar į sutartį buvo įtrauktos sąlygos, taikytinos visoms sutarties sąlygoms, o ne tik atsakomybę ribojančioms, ypač tais atvejais, kai taikant vieną arba kitą sąlygą vienai iš šalių suteikiamas perdėtas pranašumas.

39 Treitel, G. H., *supra* note 31, p. 218.

40 Kamm, M., *supra* note 36, p. 53.

41 *Ibid.*, p. 55.

42 Treitel, G. H., *op. cit.*, p. 219.

43 Kamm, M., *op. cit.*, p. 66.

Išvados

1. Galimybė sudaryti atsakomybę ribojančius susitarimus kildinama iš sutarčių laisvės principo, civilinės teisės normų dispozityvaus pobūdžio ir subjektyvios kreditoriaus teisės atsisakyti įgyvendinti bet kokią savo teisę.

2. Atsakomybę pašalinantys arba ribojantys susitarimai – tai tokie susitarimai, kuriais iš anksto, t. y. iki atsakomybės atsiradimo, susitariama apriboti ar visiškai pašalinti atitinkamos sutarties šalies sutartinę atsakomybę.

3. Taikant praktikoje ir tiesioginius, ir netiesioginius atsakomybę ribojančius susitarimus sukeliama iš esmės vienodos teisinės pasekmės – skolininkas išvengia pareigos atlyginti kreditoriui visą pastarojo patirtą žalą.

4. Atsakomybę ribojantys/pašalinantys susitarimai nėra vieninteliai, kurie gali turėti įtakos skolininko atsakomybei. Teisinėje literatūroje rašoma ir apie kitus panašų poveikį turinčius susitarimus arba sutarčių sąlygas (pavyzdžiui, *force majeure* ar atsakomybės naštos perkėlimo sąlygos, susitarimai dėl atleidimo nuo jau kilusios atsakomybės), žinomus ir praktikoje.

5. Nesant jokios normos arba principo, nurodančio, kaip turi būti sudaromi išankstiniai susitarimai dėl atsakomybės pašalinimo ar ribojimo, galima teigti, kad jie gali būti ir žodiniai, ir rašytiniai, tačiau turi būti atsižvelgiama į pagrindinei sutarties formai keliamus reikalavimus.

6. Teisinėje literatūroje nurodomi trys būdai, kuriais atsakomybę ribojanti sąlyga gali būti įtraukta į sutartį: pasirašant sutartį, kurioje numatyta atsakomybę ribojanti sąlyga; aiškiai, tinkamai įspėjant apie potencialaus skolininko atsakomybės ribojimą; atsižvelgiant į ankstesnę tarp šalių susiklosčiusią praktiką.

Literatūra

- Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- Anhalt, P. *Produzenthaftung: Rechtsgrundlagen, Haftungsrisiken, Absicherungsmöglichkeiten*. Kissing: Weka-Verlag, 1978.
- Applebey, G. *Contract law*. London: Sweet & Maxwell, 2001.
- Baranauskas, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
- Beale, H. G.; Bishop, W.; Furmston, M. P. *Contract Cases & Materials*. 5 Edition. New York: Oxford University Press, 2008.
- Beale, H.; Hartkamp, A.; Kotz, H.; Tallen, D. *Cases, Materials and Text on Contract Law*. Oxford: Hart Publishing, 2002.
- Brown, I.; Chandler, A. *Law of Contract*. 5 edition. New York: Oxford University Press, 2007.
- Chen-Wishart, M. *Contract Law*. 2 edition. New York: Oxford University Press, 2008.
- Code civil [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-06-30]. <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&d ateTexte=20090630>>.
- Elliott, C.; Quinn, F. *Contract Law*. 6 edition. Harlow: Pearson Education Limited, 2007.
- Fontain, M.; De Ly, F. *Drafting International Contracts: Analysis of Contract Clauses*. New York: Transnational Publishers, Inc., 2006.

- Gauch, P.; Schlupe, W. R.; Schmid, J.; Emmenegger, S. *Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil*. 9. Auflage. Basel: Schulthess Juristische Medien AG, 2008.
- Graf von Westphalen, F. *Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke*. Heidelberg: Verlagsgesellschaft Recht und Wirtschaft, 1995.
- Jauernig, O., et al. *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. 10 Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2003.
- Kamm, M. *Freizeichnungsklauseln im deutschen und im schweizerischem Recht*. Bergisch Gladbach: Verlag Josef Eul, 1985.
- Koffman, L.; Macdonald, E. *The Law of Contract*. 6 edition. New York: Oxford University Press, 2007.
- Le Tourneau, Ph. *La responsabilité civile*. Paris: Dalloz, 1976.
- Lewinson, K. *The Interpretation of Contracts*. London: Sweet & Maxwell, 2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. Z., R. Z., R. Z. v. U. G.* (bylos Nr. 3K-3-312/2008 m.).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Reklamos laikraštis“ v. UAB „Vilniaus skelbimai“, UAB „Norekso valdos“* (bylos Nr. 3K-3-6/2008 m.).
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valsitybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Martinius, P., et al. *M & A – Protecting the Purchaser: The Hague: Kluwer Law International*, 2005.
- Schellhammer, K. *Schuldrecht nach Anspruchsgrundlagen samt BGB Allgemeiner Teil*. 7. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2008.
- Stone, R. *The Modern Law of Contract*. 6 edition. London: Cavendish Publishing, 2005.
- Treitel, G. H. *The Law of Contract*. 11 edition. London: Sweet & Maxwell, 2003.
- UNIDROIT principles. Official comments [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-06-30]. <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>>.
- Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

THE LEGAL NATURE OF EXEMPTION CLAUSES

Ruta Lazauskaite

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The objective of this article is to examine the legal nature of exemption clauses, analyse their relationship to other similar provisions that regulate contractual liability, present classification of exemption clauses and highlight their drafting features. Although contractual terms limiting a party's liability are common in commercial contracts, in Lithuania they have only been analysed as a type of unfair clauses in consumer contracts.*

The article states that exclusion and limitation clauses are contractual provisions that aim to exclude or limit contractual liability of the appropriate party in advance, i.e. before such liability occurs. The possibility to incorporate an exemption clause into a contract is derived from the principle of freedom of contract, the non-mandatory nature of civil law provisions and the creditor's subjective right to void of any of his rights.

Exemption clauses are not the only provisions that can influence the liability of the deb-

tor. Other contractual terms, such as force majeure or indemnity clauses, that can also have a similar effect on the liability of a contractual party are well known in legal literature and practice. The author emphasizes that exemption clauses can be classified into two basic types: exclusion and limitation clauses. The latter, depending on whether they clearly aim to limit the consequences of the party's liability or seek to restrict certain conditions under which liability may occur, can be classified into direct and procedural (indirect) limitation clauses. The use of both direct and indirect terms limiting a party's liability invokes practically the same legal consequences—the debtor avoids the duty to indemnify the creditor for damages.

For the lack of a principle or statutory provision indicating what form of exemption clauses should be drawn up, we may conclude that such contractual terms may be both verbal and written, provided that they observe whatever requirements exist for the form of the main agreement. The article presents three ways in which the exemption clauses may be incorporated into the contract: incorporation by signing a contractual document, incorporation by reasonable notice, and incorporation on the basis of previously established practice between the parties.

Keywords: *civil law, principle of freedom of contracts, contractual liability, limitation of liability, exclusion of liability, agreement between the parties.*

Rūta Lazauskaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Verslo teisės katedros asistentė, doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: sutarčių teisė, civilinė atsakomybė.

Ruta Lazauskaitė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Business Law, assistant, doctoral student. Research interests: contract law, civil liability.